

1.

POGLAVLJE

UVOD U ODRŽIVI RAZVOJ

Literatura:

- Sachs, J. D. (2015). The age of sustainable development. Columbia University Press.
- Зекић, С., Матковски, Б., Јурјевић, Ж., Ђокић, Д., Јеремић, М. (2023). Основе аграрне економије. Економски факултет у Суботици, Универзитет у Новом Саду.

SADRŽAJ

1. ODRŽIVI RAZVOJ KAO ANALITIČKI I NORMATIVNI KONCEPT	3
1.1. Šta je održivi razvoj?	3
1.2. Uloga tehnoloških promena.....	8
1.3. Održivi razvoj kao normativni pristup	10
1.4. Kompromisi ili sinergije u vezi s privrednim, društvenim i ekološkim ciljevima.....	11
2. CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA	14
2.1. Savremeni ciljevi održivog razvoja.....	14
2.2. Razvoj zasnovan na ciljevima	21
2.3. Principi dobrog upravljanja	25
2.4. Da li je održivi razvoj ostvariv?.....	27

1. ODRŽIVI RAZVOJ KAO ANALITIČKI I NORMATIVNI KONCEPT

1.1. Šta je održivi razvoj?

Održivi razvoj je centralni koncept savremenog doba. To je takođe način da se razumeju i svet i metod za rešavanje globalnih problema. Ciljevi održivog razvoja usmeravaće svetsku ekonomsku diplomatiju sledeće generacije. **Polazna tačka je prenaseljena planeta.** Na njoj danas živi 8 milijardi ljudi, što je deset puta više nego što je bilo 1750. godine, na početku industrijske revolucije, kada je, prema procenama, bilo 800 miliona. Broj stanovnika na svetu ubrzano raste i povećava se za oko 75 miliona godišnje. Te milijarde ljudi svoje uporište traže u svetskoj privredi. Siromašni se bore da bi došli do hrane, ispravne vode za piće, zdravstvene zaštite i krova nad glavom, to jest, za goli opstanak. Oni što su jedva prešli liniju siromaštva tragaju za boljim životom i svetlijom budućnošću svoje dece. Oni što žive u svetu s visokim dohotkom nadaju se da će njima i njihovim porodicama tehnoloski napredak omogućiti još viši nivo blagostanja. Po svemu sudeći, bore se i superbogati da bi zauzeli svoje mesto na spisku najbogatijih ljudi na svetu.

Kratko rečeno, 8 milijardi ljudi iščekuje poboljšanje svog ekonomskog položaja. Oni to čine u svetskoj privredi koja je preko trgovine, finansija, tehnologije, tokova proizvodnje, migracija i društvenih mreža međusobno sve više povezana. Svetska privreda je dostigla razmere bez istorijskog presedana, budući da njen godišnji autput - iznos koji se naziva bruto svetskim proizvodnjom (BSP) danas, prema procenama, vredi 90 triliona dolara (SDSN 2013a, str. 2). Na osnovu sirovih statističkih podataka, BSP je sada bar 200 puta veći nego što je bio 1750. godine. U stvari, ovakvo poređenje je teško stoga što se danas veliki deo svetske privrede sastoji od dobara i usluga, koje pre 250 godina nisu ni postojale. Ono što se zna jeste da svetska privreda ima ogromne razmere i da ubrzano raste (3-4% godišnje). Osim toga, činjenično je i da je raspodela dohotka unutar zemalja i među njima veoma neravnomerna. **Današnji svet je svet basnoslovnog bogatstva i krajnjeg siromaštva,** u kojem dobro zdravstveno stanje milijardama ljudi omogućava da dožive starost kakva je u prethodnim generacijama bila nezamisliva. Uprkos tome, ovo je i svet u kojem bar jedna milijarda ljudi živi u krajnjem siromaštvu i svakodnevno se bori za goli opstanak. Najsiromašnjijima među siromašnima život je stalno ugrožen zbog nedovoljne ishrane, odsustva zdravstvene zaštite i nebezbednog krova nad glavom, kao i zbog nedostatka bezbedne vode za piće i sanitacije.

Svetska privreda nije samo u velikoj meri nejednaka u zavisnosti od zemlje, već u velikoj meri ugrožava samu našu planetu. Čovečanstvu, kao i svom živom svetu,

priroda obezbeđuje hranu i vodu, sirovine za preživljavanje i zaštitu od ozbiljnih ekoloških pretnji kao što su epidemije i prirodne katastrofe. Uprkos tome, ljudi, kao vrsta koja zavisi od darežljivosti prirode, ili od *ekoloških usluga*, malo čine u cilju zaštite fizičke osnove sopstvenog opstanka! **Gigantska svetska privreda stvara ekološku krizu** koja ugrožava živote i blagostanje milijardi ljudi, ali i opstanak miliona drugih vrsta na planeti. Ekološke pretnje javljaju se na nekoliko frontova. Čovečanstvo menja klimu na Zemlji, raspoloživost sveže vode, hemijski sastav okeana, kao i staništa drugih vrsta. Ovi uticaji su danas toliko veliki da planeta doživljava očigledne promene u pogledu funkcionisanja najvažnijih procesa od kojih zavisi. Tačne razmere, vremenski okvir i implikacije ovih promena nisu poznate, ali je poznato da su izuzetno opasne i da nemaju presedana u deset milenijuma dugoj istoriji civilizacije.

U intelektualnom pogledu, održivi razvoj predstavlja pokušaj da se razumeju interakcije **tri složena sistema**: svetske privrede, globalnog društva i fizičke sredine planete. Kako se vremenom menja privreda koju sačinjavaju 8 milijardi ljudi i BSP od 90 triliona dolara? Šta dovodi do privrednog rasta? Zašto siromaštvo i dalje postoji? Sta se događa kada se preko tržišta, tehnologije, finansija i društvenih mreža milijarde ljudi naglo povežu? Kako funkcioniše globalno društvo u kojem postoji velika nejednakost u prihodima, bogatstvu i moći? Mogu li siromašni da izmene svoju sudbinu? Mogu li ljudsko poverenje i saosećanje da prevaziđu podele koje nameću klase i moć? Šta se dešava kada se svetska privreda nađe na putu koji vodi u sudar s fizičkim okruženjem? Postoji li način da se promeni pravac i da se privredni razvoj kombinuje s ekološkom održivošću?

Održivi razvoj je i **normativan pogled na svet**, budući da podrazumeva niz preporučenih ciljeva kojima bi svet trebalo da teži. U tom normativnom (ili etičkom) smislu, održivi razvoj zahteva svet u kojem politike podstiču društveno poverenje i jačaju zajedništvo, dok je privredni napredak široko rasprostranjen, krajnje siromaštvo iskorenjeno, a životna sredina zaštićena od antropogene degradacije. Održivi razvoj preporučuje **holistički okvir** u kojem društvo teži ostvarenju privrednih, društvenih i ekoloških ciljeva. Ciljevi održivog razvoja, kao što se to ponekad sažeto kaže, zahtevaju društveno uključiv i ekološki održiv privredni rast. Da bi se ostvarili privredni, društveni i ekološki ciljevi održivog rasta, potrebno je postići još jedan, četvrti cilj - **dobro upravljanje**. Države moraju da obavljaju mnoge osnovne funkcije kako bi društvima omogućile napredak. U te osnovne funkcije svrstavaju se pružanje socijalnih usluga, kao što su zdravstvena zaštita i obrazovanje; obezbeđenje infrastrukture, kao što su putevi, luke i električna energija; zaštita pojedinaca od kriminala i nasilja; podsticanje fundamentalnih nauka i novih tehnologija i sprovođenje propisa u cilju zaštite životne sredine. Ovaj spisak, naravno, predstavlja samo rezime onoga što ljudi

široj sveti očekuju, mada istini za volju, suviše često dobijaju upravo suprotno - korupciju, rat i odsustvo javnih usluga.

U današnjem svetu dobro upravljanje ne odnosi se samo na vlade. Najmoćniji akteri u njemu često su multinacionalne kompanije. Na e blagostanje zavisi od toga da li će te moćne kompanije poštovati zakone i prirodnu sredinu, kao i da li će pomoći zajednicama u kojima deluju, posebno u iskorenjivanju krajnjeg siromaštva. Kao i kada se radi o vladama, stvarnost je, međutim, često suprotna. Multinacionalne kompanije često su nosioci javne korupcije, budući da podmi uju predstavnike vlasti kako bi izdejstvovale poresku politiku ili propise, koji im idu u prilog, ili im pak omogućavaju izbegavanje plaćanja poreza, ili pranje novca. One su, takođe često, i počinioci nepromišljene ekološke štete.

Normativna strana održivog razvoja stoga predviđa ** etiri osnovna cilja dobrog društva**:

- privredni prosperitet,
- društvenu uključivost i koheziju,
- ekološku održivost,
- dobro upravljanje od strane glavnih dru stvenih aktera, uključujući vlade i poslovne krugove.

To što se zahteva nije malo, a s amo ostvarivanje održivog razvoja u praksi je suočeno s mnogim izazovima. S druge strane, ulozi su visoki. Ostvarivanje održivog razvoja na prenaseljenoj planeti, na kojoj postoji nejednakost i koja je u ekološkom pogledu degradirana, najvažniji je izazov s kojim se suočava savremeno društvo.

Istorijat koncepta održivog razvoja započinje iz prirodnih nauka. Termin *održiv* odavno je počeo da se primenjuje na ekosisteme. Na primer, upravitelji ribolovnih područja dugo su primenjivali koncept *najvećeg održivog prinosa*, koji je označavao maksimalni godišnji ulov u skladu s održavanjem riblje populacije. Na Konferenciji UN o humanom razvoju održanoj u Stokholmu (1972. godine), izazov kao što je očuvanje održivosti u kontekstu privrednog rasta i razvoja prvi put se u globalnom smislu našao u  i i interesovanja. Iste godine, u veoma popularnoj knjizi *Granice rasta* (eng. *Limits to Growth*), koju je izdao Rimski klub, dokazivalo se da će se dalji privredni rast u skladu s preovladuju im obrascima sudariti s ograničenim resursima Zemlje, što će u budućnosti dovesti do iscrpljivanja i kolapsa. Uprkos tome što je 1972. pokrenuto pitanje održivog razvoja na svetskoj sceni, s am izraz uveden je osam godina kasnije, kada je objavljena uticajna publikacija Svetska strategija zaštite - zaštita živih resursa u cilju održivog razvoja (eng. *World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development*). U ovoj revolucionarnoj publikaciji navedeno je sledeće:

„U svom traganju za privrednim razvojem i uživanjem u prirodnim bogatstvima, ljudska bića moraju da se pomire s tim da su resursi i potencijalni kapacitet ekosistema ograničeni, kao što moraju da uzmu u obzir i potrebe budućih generacija“

Svrha ovog dokumenta bilo je podsticanje ostvarivanja održivog razvoja putem zaštite živih resursa. Ovaj izraz je potom usvojen i popularisan u izveštaju Komisije UN za ekologiju i razvoj (WCED) koja je po imenu svoje predsednice, dr Gro Harlem Bruntland, poznata kao *Bruntland Komisija*. Ta komisija je dala klasičnu definiciju koncepta održivog razvoja, koja će se koristiti narednih 25 godina:

„Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnje generacije, ne ugrožavajući pritom mogućnost da i buduće generacije zadovolje svoje potrebe.“

Ovaj **međugeneracijski koncept** održivog razvoja široko je prihvaćen i potvrđen na Samitu o Zemlji održanom u Riju 1992. godine. U *Deklaraciji iz Rija* kao jedan od glavnih principa navodi se da današnji razvoj ne sme da ugrozi potrebe sadašnjih i budućih generacija.

Navedena definicija održivog razvoja vremenom se, međutim, razvila u praktičniji pristup koji je manje usredsređen na međugeneracijske potrebe. To je više **holistički pristup** koji povezuje privredni razvoj, društvenu uključenost i ekološku održivost. U Johaneshburgu je 2002. godine održan Svetski samit UN o održivom razvoju (WSSD), čiji Akcioni plan predviđa, objedinjavanje tri komponente održivog razvoja - privrednog razvoja, društvenog razvoja i zaštite životne sredine kao međusobno zavisnih stubova koji se međusobno učvršćuju. Koncept međugeneracijske pravde sačuvan je, ali danas ima sekundarni značaj u odnosu na naglašen holistički razvoj koji obuhvata privredne, socijalne i ekološke ciljeve. Ova trostruka vizija održivog razvoja ponovo je naglašena prilikom obeležavanja dvadesete godišnjice godišnjice Samita u Riju. U završnom dokumentu Samita „Rio+20“ (*Budućnost kakvu želimo*), cilj održivog razvoja formulisan je na sledeći način:

„Mi potvrđujemo i potrebu za održivim razvojem koji će se ostvariti podsticanjem održivog, inkluzivnog i pravičnog privrednog rasta; stvaranjem većih mogućnosti za sve, smanjenjem nejednakosti, povećanjem osnovnog životnog standarda, podsticanjem pravičnog društvenog razvoja i uključenosti i podsticanjem integrisanog i održivog upravljanja prirodnim resursima i ekosistemima, koji između ostalog podržavaju privredni, društveni i humani razvoj; uz istovremeno olakšavanje zaštite, regeneracije, obnove i otpornosti ekosistema s obzirom na pojavu novih izazova.“

Održivi razvoj nije samo normativni (etički) koncept, već i **nauka o složenim sistemima**. Sistem je grupa komponenti koje se nalaze u interakciji i zajedno s pravilima te interakcije sačinjavaju međusobno povezanu celinu. Mozak je sistem neurona koji se

nalaze u interakciji; čovekov organizam je sistem od oko deset triliona pojedinačnih ćelija, pri čemu te ćelije deluju jedne na druge u različitim sistemima organizma (krvotoku, nervnom sistemu, probavnom sistemu itd.); sama ćelija je sistem organela koje se nalaze u interakciji, dok je privreda sistem miliona pojedinaca i firmi međusobno povezanih preko tržišta, ugovora, zakona, javnih službi i propisa.

Mi smatramo da su ti sistemi složeni stoga što njihove interakcije podstiču ponašanja i obrasce koji se ne mogu lako izdvojiti od svojih osnovnih komponenti. Svestan mozak ne može da se svede na spisak svojih neurona i neurotransmitera; funkcije kao što je svesnost zavise od veoma složenih interakcija neurona. Živa ćelija je nešto više od zbira nukleusa, ribozoma i drugih komponenti; sistemi kao što su metabolizam, ekspresija gena i slični, zavise od veoma složenih interakcija svojih komponenti. Privreda u usponu nešto je više od zbira pojedinačnih firmi i zaposlenih, koji je sačinjavaju. Oni što proučavaju kompleksnost govore o svojstvima u nastajanju jednosloženog sistema, što znači da karakteristike proistekle iz interakcija komponenti proizvode nešto više od zbira delova. Složeni sistemi imaju mnogo neočekivanih karakteristika. Oni na šokove ili promene često ne reaguju linearno, što znači da čak i umerena promena komponenti jednog sistema može da izazove veliku, čak katastrofalnu promenu celine. Mala promena hemijskog sastava jedne ćelije može da izazove njenu smrt; mala promena fizičke sredine može u njoj da izazove velike i kaskadne promene u pogledu relativne brojnosti vrsta. Krah jedne firme može da izazove finansijsku paniku i globalni pad privrednih aktivnosti, kao što se to dogodilo kada je septembra 2008. investiciona banka *Leman braders* (eng. *Lehman Brothers*) objavila stečaj. Stečaj jedne banke, ili jedna infekcija, ili neznatna promena temperature na Zemlji, mogu da izazovu lančanu reakciju, proces pozitivne povratne sprege s eksplozivnim posledicama.

Održivi razvoj ne podrazumeva samo jedan sistem, već **interakciju četiri složena sistema**. On podrazumeva globalnu privredu koja danas povezuje sve delove sveta; usredsređuje se na društvene interakcije poverenja, etike, nejednakosti i društvenih mreža podrške u zajednicama (recimo, nove globalne onlajn zajednice koje je omogućila revolucija informaciono-komunikacionih tehnologija); analizira promene složenih geosistema kao što su klima i ekosistemi, i bavi se problemima upravljanja, što pak uključuje performanse vlada i firmi. U svakom od ovih složenih sistema - **privrednom, društvenom, ekološkom i upravljačkom** - više su nego očigledna posebna svojstva složenih sistema, kao što su novo ponašanje i jaka, nelinearna dinamika (koja se sastoji od uspona i padova). Složeni sistemi zahtevaju i određeno kompleksno promišljanje. Bilo bi pogrešno verovati da se problemi održivog razvoja u svetu mogu svesti na jednu ideju, ili na jedno rešenje. Složen fenomen kao što je siromaštvo u bogatoj sredini ima mnogo uzroka koji se opiru jedinstvenoj dijagnozi ili receptu; isto se odnosi i na

ekološke probleme, ili društvene zajednice rastrzane nepoverenjem i nasiljem. Lekari su naučili da razumeju složen sistem, kao što je čovekov organizam, i da na njega reaguju. Oni znaju da povišenu temperaturu ili bol može da izazove bezbroj razloga. Deo posla lekara jeste da postavi diferencijalnu dijagnozu u konkretnom slučaju povišene temperature kod određenog bolesnika. **Dobar stručnjak za održivi razvoj mora isto tako da bude detaljno upoznat s kompleksnim sistemima, da prihvati složenost problema i da nastoji da u svakom pojedinačnom slučaju postavi određenu dijagnozu.**

1.2. Uloga tehnoloških promena

Šangajski voz *Maglev* je izuzetno tehnološko dostignuće. Reč je o vozu koji već deset godina saobraća između centra grada i međunarodnog aerodroma i prevozi putnike brzinom od preko 400 kilometara na sat. Taj voz je plod zajedničkog rada inženjerskih kompanija iz Evrope i Kine. On predstavlja primer kako nova tehnologija može da pomogne u ostvarivanju održivog razvoja time što unapređuje transportne usluge i energetske efikasnost, kao i time što vremenom omogućava prelazak na čist niskougljenični energetski sistem. Za razliku od vozova prethodnih generacija, *Maglev* ne koristi ugalj ili naftu, već električnu energiju. Ako, i kada, električna energija koja ga pokreće bude dobijana iz izvora niskougljenične primarne energije, a ne uglja koji se u Kini danas najviše koristi u njenoj proizvodnji, ovaj voz na električni pogon podstaknuće i prelazak s fosilnih goriva na bezbednije niskougljenične energente, kao što su energija vetra i solarna energija (imajući u vidu da one izazivaju manje zagađenja i manje antropogene klimatske promene).

Tri aspekta tehnologije su ključna za održivi razvoj. **Prvo**, tehnološka unapređenja su glavni **pokretač dugoročnog globalnog privrednog rasta**. Brzi rast svetske privrede posle 1750. godine rezultat je tehnoloških unapređenja tokom dva i po veka, počevši od parne mašine i transporta na parni pogon, do motora sa unutrašnjim sagorevanjem, elektrifikacije, industrijske hemije, agrotehnike, avijacije, nuklearne energije, savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija. Da nije bilo tih unapređenja, svetska privreda i svetsko stanovništvo davno bi prestali da rastu.

Drugo, tehnološka unapređenja često imaju **negativne sporedne efekte**, čak i kada su im direktni efekti veoma pozitivni. Sagorevanje uglja podjednako je i simbol industrijske revolucije i uzrok naše današnje ekološke krize. Moglo bi se reći da je ugalj stvorio savremenu civilizaciju, budući da je omogućio korišćenje parne mašine. S druge strane, ugalj se danas koristi u takvim količinama i sa tako opasnim sporednim efektima da u stvari ugrožava samu civilizaciju. U svetu je usled sagorevanja uglja 2010. godine

ispušteno oko 14 milijardi tona ugljen-dioksida, ili gotovo polovina ukupnih emisija ugljen-dioksida iz fosilnih goriva. Ukoliko se ugalj brzo ne izbacila iz upotrebe, ili ukoliko ne počnu da se koriste nove tehnologije, šteta koja će biti naneta planeti i globalnoj privredi biće nemerljiva.

Treće, tehnološki napredak, bar u izvesnoj meri, **usmeravaju ljudi**. On se zato ponekad prikazuje kao velika lutrija čiji ishod određuje bacanje kocke, ili veština pojedinačnih naučnika ili naučnica. S druge strane, tehnološki napredak se ponekad opisuje kao obično zadovoljavanje zahteva tržišta. Da bi ostvarile profit, kompanije ulažu sredstva u istraživanje i razvoj. Stoga na kraju imamo istraživanja posvećena onome što traži tržište, a ne obavezno onome što je od vitalne važnosti za siromašne, ili za životnu sredinu. Postoji ipak još jedan aspekt tehnoloških promena, a to je ideja da se one mogu usmeravati ka humanim ciljevima, ali samo promišljenom ciljno zasnovanom interakcijom javnih i privatnih napora.

Društvo je naviknuto na ideju da države podstiču razvoj tehnologije iz *državnih razloga*, to jest, radi postizanja vojnih ciljeva. One već dugo angažuju inženjere pronalazače da konstruišu i proizvode novo oružje i odbrambena sredstva od kojih mnoga uključuju velike tehnološke prodore. Prvi svetski rat najavio je velika unapređenja u avijaciji, dok je Drugi svetski rat doneo unapređenja, kao što su: kompjuteri, radar, poluprovodnici, rakete, antibiotici, komunikacije i bezbroj drugih, zahvaljujući istraživačkom radu koji je finansirala država. U ovo se ubraja i američki projekat *Menhetn*, koji je okupio najveće svetske fizičare kako bi konstruisali i proizveli prve atomske bombe. Društvo bi naravno volelo da se tehnološka unapređenja postižu u okviru istraživanja u miroljubive svrhe. U stvari, postoji i evidencija državne podrške civilnim tehnološkim unapređenjima (mada su i u vezi s njima vlade imale na umu i vojne primene). Državnoj podršci svoj razvoj tokom poslednjih decenija u značajnoj meri duguju i internet, informaciona tehnologija, avijacija, svemirska tehnologija (recimo, globalni sistemi pozicioniranja), genomika, nanotehnologija i još bezbroj drugih oblasti u kojima je došlo do tehnoloških unapređenja. Tako usmerene tehnološke promene u periodu održivog razvoja biće neophodne kako bi se razvile nove tehnologije koje će omogućiti održivu energiju, transport, građevinarstvo, proizvodnju hrane, pružanje zdravstvenih usluga, obrazovanje i još mnogo šta drugo. Vlade će se oslanjati na brojne instrumente politike kako bi usmerile inovacije u ciljnom pravcu, uključujući javno finansiranje istraživanja i razvoja, direktna istraživanja u javnim laboratorijama, propise, nagrade za nove pronalaskе i izmene patentnih zakona (da bi, na primer, podstakle istraživanje i razvoj u vezi s određenim bolestima).

1.3. Održivi razvoj kao normativni pristup

Održivi razvoj je jedan od načina da se svet razume kao složena interakcija privrednih, društvenih, ekoloških i političkih sistema. On podrazumeva i normativan, ili etički pogled na svet, to jest, način da se definišu ciljevi društva koje dobro funkcioniše i omogućava blagostanje kako sadašnjih tako i budućih generacija. Osnovna poenta održivog razvoja u normativnom smislu jeste to što nas on podstiče na holističku viziju o tome kako bi trebalo da izgleda dobro društvo. Dobro društvo je, po mnogima, bogato društvo u kojem veći prihodi predstavljaju konačnu svrhu privrednog i političkog života. Ovakav stav je ipak u izvesnoj meri suviše ograničen. Pretpostavimo da je društvo u proseku bilo bogato stoga što je jedna osoba bila superbogata, dok su svi ostali ustvari bili veoma siromašni. Većina ne bi smatrala da je takvo društvo privlačno, a ni sposobno da građanima obezbedi blagostanje. **Ljudima nije važan samo prosečan prihod, već i raspodela dohotka.**

Zabrinutost izaziva bar **pet pitanja u vezi s raspodelom blagostanja**. Prvo, postoji li još krajnje siromaštvo? Da li uprkos obilju, neki ljudi i dalje žive u krajnjem siromaštvu? Drugo, postoji li nejednakost? Da li je jaz između bogatih i siromašnih veoma velik? Treće, postoji li društvena mobilnost? Da li siromašna osoba danas može da se nada da će u budućnosti popraviti svoj ekonomski položaj, odnosno, da li su u praksi prepreke napredovanju suviše velike? Četvrto, postoji li diskriminacija? Da li se neki pojedinci nalaze u podređenom položaju u svojoj grupi, recimo, zato što su žene, ili pripadnici rasnih ili verskih manjina, ili autohtonog stanovništva? Peto, postoji li društvena kohezija? Da li društvo rastrzaju nepoverenje, animozitet, cinizam i odsustvo zajedničkog moralnog kodeksa? Održivi razvoj uzima u obzir navedena pitanja i apeluje na društvo da sebi za cilj postavi iskorenjivanje krajnjeg siromaštva; smanjenje ogromnog jaza između bogatstva i siromaštva; visok stepen društvene mobilnosti, uključujući mogućnost dobrog života za decu rođenu u siromaštvu; odsustvo diskriminacije po osnovu pola, rase, verske ili nacionalne pripadnosti; i podsticanje društvenog poverenja, uzajamne podrške, moralnih vrednosti i kohezije. Sve ove ciljeve mogli bismo da rezimiramo terminom **društvena uključenost**.

Još jedan aspekt dobrog društva predstavlja **domaćinski odnos prema prirodnoj sredini**. Čovečanstvo će biti na ogromnom gubitku ako narušimo fizičke sisteme, kao što su voda i biodiverzitet, ako uništimo okeane i velike kišne šume. Ako produžimo putem koji iz osnova menja klimu na Zemlji, suočićemo se s ozbiljnim opasnostima. Prema tome, ekološka održivost, ako se sagleda iz normativne perspektive zaista deluje ispravno i privlačno, jer naglašava značaj brige o blagostanju svoje dece i dece svoje dece, kao i o još kasnijim generacijama.

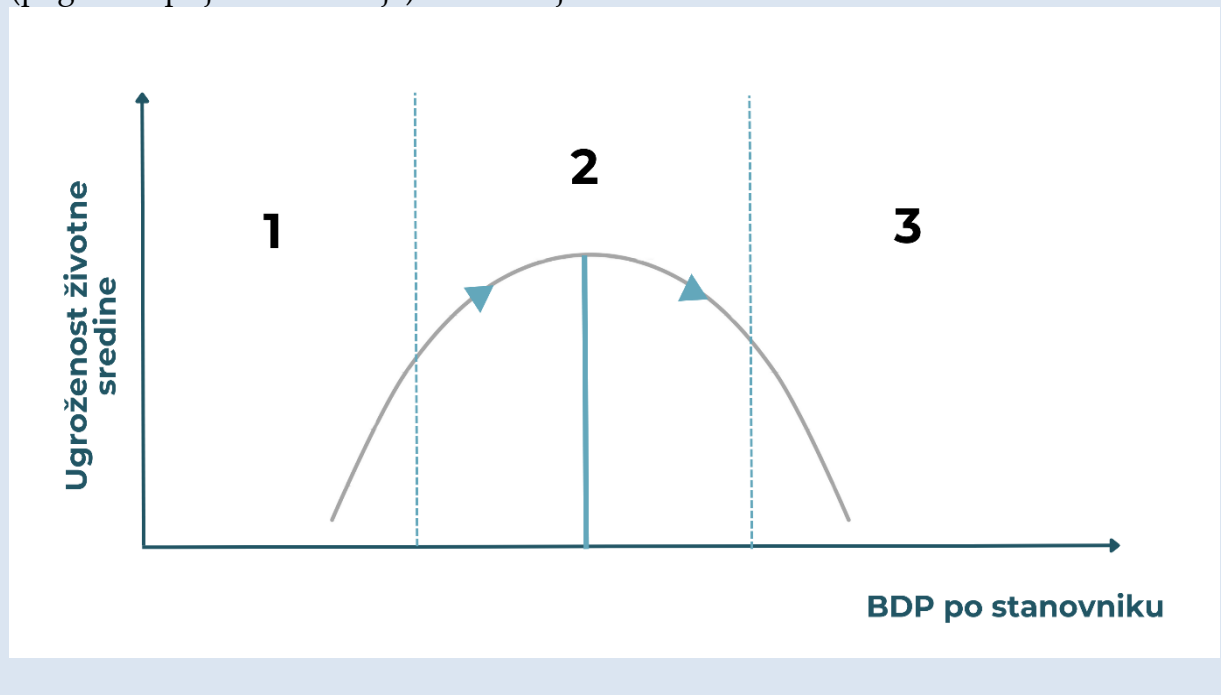
Važno je i kako funkcionišu naše vlade. Dobro upravljanje i vladavina prava stvaraju osećaj sigurnosti i blagostanja. S druge strane, građane u velikoj meri čine nesrećnim korupcija, bezakonje, političari koji ne ulivaju poverenje, nepravične državne usluge, diskriminacija većih razmera, insajdersko poslovanje i slično. Detaljne studije potvrdile su da se ljudi svuda u svetu osećaju srećnije i da su zadovoljniji životom kada imaju poverenje u svoju vladu. Nažalost, u mnogim delovima sveta ljudi ne veruju da su njihove vlade poštene i da im pružaju osnovnu sigurnost, a za takvo nepoverenje imaju i suviše mnogo valjanih razloga. Stoga bismo iz normativne perspektive mogli reći da nije dovoljno da društvo bude ekonomski bogato (to jest, da ima visok dohodak po stanovniku da bi se smatralo dobrim. Da bi to bilo, njime mora dobro da se upravlja i mora da bude uključivo i ekološki održivo. Osnovno pitanje jeste kako da na osnovu onoga što znamo o međusobnoj povezanosti privrede, društva, životne sredine i upravljanja, dođemo i do saznanja kako da stvorimo bogata, uključiva i održiva društva kojima se dobro upravlja, to jest, kako da ostvarimo *Ciljeve održivog razvoja*. Videćemo da zaista postoje neki delotvorni načini da se realizacijom grupe zajedničkih ciljeva u vezi s našom planetom postigne održivi razvoj.

1.4. Kompromisi ili sinergije u vezi s privrednim, društvenim i ekološkim ciljevima

Prema konvencionalnom mišljenju, ostvarivanje privrednih, društvenih i ekoloških ciljeva podrazumeva značajne kompromise. Na primer, obično se veruje da društvo može da teži ili bogatstvu, ili jednakosti, te da će ukoliko teži većoj jednakosti na kraju biti manje bogato. Prema takvom mišljenju, dohodak i jednakost predstavljaju supstitute. Rečeno običnim jezikom, rasprava se često vodi oko toga da li da se *poveća ekonomski kolač* ili da se *kolač ravnomernije podeli*. Smatra se da postoji potreba za sličnim kompromisom i kada je reč o životnoj sredini (**Koncept ekološke Kuznjecove krive**). Siromašno društvo često mora da bira između rasta i životne sredine. Kada opisuju navedeni izbor, ekonomisti često koriste termine *efikasnost* i *pravičnost*. Efikasnost znači nepostojanje otpada u privredi. Prihod ili blagostanje jednog čoveka ne mogu da se povećaju, ako se drugome ne smanje. Kolač u suštini ima određenu veličinu. Pravičnost znači pravednu raspodelu kolača, pri čemu treba imati na umu da standardi pravičnosti mogu da se razlikuju u zavisnosti od pojedinca. Dakle, da ponovimo uobičajeni stav o kojem smo govorili, između efikasnosti i pravičnosti mora da se uspostavi kompromis. Društva koja teže da budu pravičnija u tom konvencionalnom smislu, neizbežno čine privredu neefikasnom, to dovodi do gubitaka resursa.

Podsetnik 1. Koncept ekološke Kuznjecove krive

Koncept ekološke Kuznjecove krive prikazuje odnos nivoa razvijenosti države i ugroženosti životne sredine. Ovu krivu je moguće podeliti u tri faze. U prvoj fazi rastom nivoa razvijenosti dolazi i do rasta ugroženosti životne sredine. Ovo je inicijalna faza razvoja kada svest o značaju životne sredine još uvek nije dovoljno razvijena i kada je društvo spremno da načini određene ustupke kako bi došlo do rasta dohotka. Druga faza se odnosi na fazu potpune industrijalizacije kada životna sredina najviše trpi. Treća faza podrazumeva fazu pune razvijenosti kada porastom društvenog standarda društvo počinje da brine o životnoj sredini. Naravno, i ovaj koncept ima određene nedostatke, kao i argumente za i protiv. Argument u korist ovog koncepta je taj da porastom životnog standarda, potrošači zahtevaju veći kvalitet proizvoda i društvo generalno teži zdravijem stilu života. Česti su slučajevi da se ovi zahtevi pojavljuju i u društvima sa nižim životnim standardom, pogotovo u okolnostima brzog protoka informacija koje je karakteristično za savremeno društvo. Drugi argument je da se u razvijenim državama proizvodne aktivnosti smanjuju, a raste značaj uslužnog sektora. Smanjenje proizvodnih aktivnosti implicira i smanjenu upotrebu resursa, a samim tim i bolje ekološke performanse države. Za globalno društvo je ova tvrdnja irelevantna, jer to samo ukazuje na selidbu proizvodnje (pogotovo prljave industrije) u nerazvijene države.

Na primer, oporezivanje bogatih kako bi se dohodak raspodelio siromašnima može da smanji podsticaj za rad kako bogatih, koji deo svog prihoda moraju da izdvoje za poreze, tako i siromašnih (koji imaju manje podsticaja za rad). Rezultat može da bude pravičniji, ali po cenu smanjenja efikasnosti i autputa. Navedeni stav je suviše pesimističan, ali postoje i primeri da pravičnost može da bude i ulaganje u efikasnost i zašto poklanjanje pažnje održivosti može istovremeno da bude i pravičnije i efikasnije. Navodimo dva jednostavna primera. Pretpostavite da se porez koji plaćaju bogati ne

koristi za potrošnju siromašnih, nego za njihovo obrazovanje i zdravstvenu zaštitu. Ulaganja u zdravstvenu zaštitu i obrazovanje mogu lako da donesu veoma veliku korist siromašnima, pošto će im omogućiti da budu produktivniji. Ukoliko taj porez ima izvestan negativan uticaj na rad bogatih, ali istovremeno u velikoj meri povećava produktivnost siromašnih, na kraju bi lako mogle da se postignu i veća efikasnost i veća pravičnost.

Slično tome, ulaganje u kontrolu zagađenja može da poveća produktivnost radne snage time što će smanjiti bolesti i odsustvovanja s posla, posebno siromašnih koji žive u najzagađenijim sredinama. Kontrola zagađenja tako ostvaruje tri cilja: visok autput, veću pravičnost i veću održivost. U navedenim primerima, održivi razvoj nudi sinergije, a ne kompromise u pogledu postizanja efikasnosti, pravičnosti i održivosti.

2. CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA

2.1. Savremeni ciljevi održivog razvoja

Svet je, naravno, daleko od toga da ostvari održivi razvoj. To pitanje se na globalnoj agendi nalazi bar četrdeset godina, još od kada je 1972. u Stokholmu održana prva Konferencija UN o životnoj sredini i kada je objavljena knjiga *Granice rasta*, koja je tačno ukazala na to da će privredni razvoj i ekološka održivost u XXI veku stvoriti ogromne probleme. Dve decenije kasnije, na *Konferenciji UN o životnoj sredini i razvoju, održanoj u Riju de Žaneiru*, koja je poznata i kao *Samit o Zemlji*, usvojena su dva važna multilateralna ekološka sporazuma - Okvirna konvencija UN o klimatskim promenama i Konvencija o biološkom diverzitetu (CBD), a postavljen je i temelj za dve godine kasnije usvojenu Konvenciju UN o borbi protiv dezertifikacije (UNCCD). Juna 2012 godine, na dvadesetu godišnjicu Samita o Zemlji u Riju, održan je treći međunarodni skup, takođe u Riju - *Konferencija UN o održivom razvoju*, čiji je nezvanični naziv *Samit Rio+20*. Na *Samitu Rio+20*, lideri iz celog sveta rezimirali su dešavanja tokom četiri decenije od nastanka međunarodnog ekološkog pokreta i dve decenije od zaključivanja **tri važna ekološka ugovora**. Zaključci su bili veoma zabrinjavajući. Svi dokazi ukazivali su na to da je dijagnoza data još 1972. godine u osnovi bila tačna - na izazove kao što su ostvarivanje privrednog rasta uz istovremenu društvenu uključenost i posebno ekološku održivost, ne samo što nije odgovoreno već su se oni, u stvari, intenzivirali. Godine 1972, na svetu je živelo oko 3 milijarde i 8 stotina miliona ljudi, a danas gotovo dvostruko više - oko 8 milijardi. Godine 1972. koncentracija ugljen-dioksida iznosila je 350 ppm¹ i povećavala se za oko jedan ppm godišnje. Ta koncentracija sada iznosi 400 ppm i povećava se za više od dva ppm godišnje. Gubitak biodiverziteta 1972. godine jedva da se i uočavao, a sada znamo da je započeo šesti talas velikog izumiranja. Lideri su morali da prihvate još jedan neprijatan zaključak. Najvažniji ekološki sporazumi, pozdravljeni na *Samitu o Zemlji* 1992. kao istorijski, nisu, ili bar još nisu, ostvarili uspeh. Časopis *Nejčer* je rezultate tri sporazuma sa Samita o Zemlji ocenio najnižom mogućom ocenom. Nijedan od njih u vreme održavanja *Samita Rio+20* nije ostvario ono što je bilo obećano.

Imajući to na umu, svetski lideri su juna 2012. na *Samitu Rio+20* odlučili da ponovo uđu u bitku. Oni su shvatili da je svetu potreban nov, dramatičan pristup. Prvo što su rekli u završnom dokumentu *Budućnost kakvu želimo* bilo je da svet apsolutno ne sme da odustane (Generalna skupština UN, 2012.):

¹ U nauci i inženjerstvu, ppm (eng. *parts per million* – (jedan) deo na milion) označava milioniti deo jedne celine i koristi se za vrlo velika razblaženja, npr. u hemiji.

Obavezuje se da ćemo osnažiti globalno partnerstvo za održivi razvoj, koje je pokrenuto u Riju 1992. godine. Prepoznavamo potrebu da se u cilju održivog razvoja u naše zajedničko delovanje unese nova energija i obavezuje se da ćemo sarađivati s glavnim grupama i ostalim akterima kako bi se prevazišli nedostaci u sprovođenju.

Oni su istakli još nešto veoma značajno - najhitniji od svih zadataka u vezi s međusobno povezanim izazovima održivog razvoja. To je borba protiv krajnjeg siromaštva, zadatak na čije se izvršenje svet obavezao kada su 2000. godine usvojeni Milenijumski ciljevi razvoja². Krajnje siromaštvo je najveći prioritet, budući da predstavlja pitanje života ili smrti za najmanje jednu milijardu ljudi i da je reč o borbi za opstanak koja se odvija ovde i sada. Krajnje siromaštvo može se ispravno definisati kao svakodnevna borba za puki opstanak. Ljudi koji žive u krajnjem siromaštvu ne znaju kako će obezbediti sledeći obrok, ni da li će sa sledećim gutljajem vode u sebe uneti patogene koji bi mogli da im ugroze život, niti da li će sledeći ujed komarca njima ili njihovoj deci preneti malariju od koje bi mogli da umru. Oko 6,5 miliona dece još danas svake godine umire ne dočekavši peti rođendan (što je ipak upola manje nego što je bilo 1990. godine), a njihovu smrt uglavnom prouzrokuju bolesti koje bi se mogle sprečiti ili lečiti. Krajnje siromaštvo istovremeno je i kriza i mogućnost i etički izazov. Reč je o problemu koji se može rešiti. Imajući to na umu, svetski lideri okupljeni na Samitu Rio+20 izjavili su sledeće:

Iskorenjivanje siromaštva jeste najveći globalni izazov s kojim se svet danas suočava, kao i neophodan uslov za održivi razvoj. U tom smislu posvećeni smo hitnom oslobađanju čovečanstva od siromaštva i gladi. Iznova potvrđujemo da se obavezuje na to da ćemo učiniti sve što je u našoj moći kako bi se ubrzalo ostvarivanje međunarodno dogovorenih ciljeva razvoja, uključujući i Milenijumske ciljeve razvoja do 2015. (Generalna skupština UN, 2012.)

Jedan od najvažnijih koraka na Samitu Rio+ 20 načinjen je kada su svetski lideri izjavili: „Mi shvatamo da razvoj ciljeva može da bude koristan za preduzimanje fokusirane i koherentne akcije u cilju održivog razvoja“.

U stvari, lideri su razmotrili Milenijumske ciljeve razvoja da bi videli koliko su ti ciljevi tokom prethodnih 12 godina, otkako su septembra 2012. usvojeni, povećali napore koje svet ulaže u borbu protiv krajnjeg siromaštva. Lideri su se složili da je svetu sada hitno potreban sličan pristup kako bi se povećali globalni naponi koji se ulažu u održivi razvoj. Stoga su izjavili:

² Milenijumski ciljevi razvoja su: Iskorenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi, Postizanje univerzalnog osnovnog obrazovanja, Promovisanje jednakosti polova, Smanjenje smrtnosti kod dece, Poboljšanje zdravlja majki, Borba protiv HIV/side, malarije, i drugih oboljenja, Obezbeđenje ekološke održivosti, Stvaranje globalnog partnerstva za razvoj.

Mi uviđamo značaj i korisnost Ciljeva održivog razvoja.. Ti ciljevi treba da uključe i uravnoteženo tretiraju sve tri dimenzije održivog razvoja, kao i njihove međusobne veze.

Svetski lideri su se u suštini složili da sa Milenijumskih ciljeva razvoja pređu na **Ciljeve održivog razvoja**. Kao što su Milenijumski ciljevi razvoja podstakli na akciju time što su utvrdili više neodložnih zadataka, tako bi i Ciljevi održivog razvoja sada morali da utiču na svet kako bi čovečanstvo, znajući šta radi, s entuzijazmom krenulo u akciju. Kao što su to u dokumentu *Budućnost kakvu želimo* lideri rekli:

Ciljevi održivog razvoja trebalo bi da budu usmereni na akciju, sažeti i jednostavni za komunikaciju, dati u ograničenom broju, podsticajni, globalne prirode, univerzalno primenljivi na sve zemlje i da istovremeno uzimaju u obzir različite nacionalne realnosti, kapacitete i stepen razvoja, kao i da poštuju nacionalne politike i prioritete. Prepoznajemo takođe da bi ciljevi trebalo da budu usredsređeni na prioritetne oblasti za postizanje održivog razvoja i da se oslanjaju na ovaj zaključni dokument [Budućnost kakvu želimo]. Vlade bi trebalo da podstiču sprovođenje putem aktivnog uključivanja svih relevantnih aktera, u zavisnosti od okolnosti.

Ciljevi održivog razvoja mogli bi da predstavljaju istorijsku odluku, način da snažno zakoračimo u pravcu nove globalne agende koja uključuje svetsku zajednicu, ne samo vlade već i firme, naučnike, lidere civilnog društva i nevladine organizacije i, naravno, studente. Za razliku od Milenijumskih ciljeva razvoja, koji se u najvećoj meri odnose na siromašne zemlje, dok bogate pominju samo kao donatore, Ciljevi održivog razvoja biće primenljivi u svim zemljama. Sjedinjene Američke Države kao i Mali, moraju da nauče da žive na održivi način! Bogate zemlje, isto kao siromašne, moraju da podstiču veću društvenu uključenost, rodnu ravnopravnost i, naravno, niskougledne i otporne energetske sisteme. Ovi ciljevi mogu da daju novi zamah, da uliju novu snagu, da pokrenu novu mobilizaciju društva, da obezbede nove resurse i novu političku volju za suočavanje sa izazovima s kojima je svet upoznat već više od četrdeset godina i koji su već dvadeset godina uključeni u međunarodno pravo, ali do danas još nisu uspešno rešavani. Ti ciljevi neće zameniti međunarodno pravo - međudržavni ugovori će i dalje biti potrebni. Oni, međutim, mogu da stvore novu globalnu energiju i atmosferu koja podstiče na rešavanje problema, te će pomoći i u sprovođenju tih ugovora.

Posle Samita Rio+20 i zahteva da svetski lideri održivi razvoj uključe u središte agende za međunarodni razvoj, formirana je nova globalna mreža za rešavanje problema održivog razvoja. Mi tu mrežu nazivamo *Mrežom za rešenja održivog razvoja* (SDSN). Glavni motiv za osnivanje ove mreže bila je ideja da su svetu potrebni ne samo novi ciljevi, politička motivacija i volja već i intenzivno rešavanje problema održivog razvoja u jednoj novoj oblasti koja uključuje zdravlje, obrazovanje, poljoprivredu, gradove, energetske sisteme, zaštita biološkog diverziteta i drugo.

Mreža za rešenja održivog razvoja na čijem čelu se nalazi Savet lidera, grupa uglednih lidera iz sveta nauke, privrede, civilnog društva i politike iz celog sveta, prvo je odgovorila na izazov kao što je savetovanje Generalne skupštine UN i generalnog sekretara UN o formulisanju ciljeva održivog razvoja. Mreža za rešenja održivog razvoja predložila je deset konciznih ciljeva koji bi mogli da budu okvir za akciju.

Deset Ciljeva održivog razvoja, koje je preporučila Mreža UN za rešenja održivog razvoja su:

Prvi cilj održivog razvoja - **iskorenjivanje krajnjeg siromaštva**, uključujući i glad. Konkretniji cilj jeste iskorenjivanje krajnjeg siromaštva u svim njegovim oblicima, drugim rečima, konačno rešavanje problema navedenih u Milenijumskim ciljevima, kao što su glad, zaostajanje dece u razvoju, pothranjenost i neizvesnost snabdevanja hranom, kao i obezbeđenje posebne podrške veoma ugroženim zemljama. Lideri Svetske banke usvojili su 2013. odluku da se uključe u rešavanje ovog konkretnog cilja, odnosno, u rešavanje problema krajnjeg siromaštva do 2030. godine. Preovlađujuća ideja da bi naša generacija mogla da iskoreni krajnje siromaštvo, u svim njegovim oblicima, postala je zvanična politika.

Drugi cilj održivog razvoja - **ostvarivanje privrednog razvoja u okviru planetarnih granica (Podsetnik 2)**. Sve zemlje imaju pravo na privredni razvoj, dokle god taj razvoj poštuje planetarne granice, obezbeđuje održivu proizvodnju i obrasce potrošnje i doprinosi stabilizaciji globalnog stanovništva, koja treba da se ostvari do polovine veka. Ideja drugog cilja održivog razvoja (u skladu s preporukom Mreže za rešenja održivog razvoja) jeste davanje podrške stalnom privrednom rastu, posebno u zemljama u razvoju, ali samo onom koji je ekološki održiv u planetarnim granicama. Ovo će zahtevati ogromne promene načina korišćenja i proizvodnje energije, uzgajanja prehrambenih kultura, projektovanja i podizanja gradova i sl.

Treći cilj održivog razvoja - **obezbeđenje efektivnog obrazovanja za svu decu i omladinu kako bi se pripremila za život**. Ovaj obrazovni cilj nazvan je *efektivnim učenjem*, što znači da deci treba omogućiti da razviju veštine potrebne kako bi bila produktivna, vodila ispunjen život, postala dobri građani i osposobila se za pronalaženje pristojnih poslova. S obzirom na tehnološke promene, put do pristojnog posla zahteva odgovarajuće kvalifikacije i dobro obrazovanje. Efektivno učenje će uključivati poklanjanje veće pažnje razvoju u ranom detinjstvu (do šeste godine), kada se najviše razvija i mozak.

Podsetnik 2. Planetarne granice

Ograničenja životne sredine su najbolje opisana planetarnim granicama. **Prve planetarne granice**, koje se često smatraju i najznačajnijim, odnose se na antropogene klimatske promene, odnosno, zagrevanje planete kao posledica aktivnosti ljudi. Dva najznačajnija izvora antropogenih klimatskih promena su sagorevanje fosilnih goriva i promena namene zemljišta (seča šuma). **Druga planetarna granica** je acidifikacija okeana (povećanje kiselosti) koja ugrožava različite biljne i životinjske vrste okeana. **Treća planetarna granica** predstavlja razaranje ozonskog omotača. Zagađenje zbog preterane upotrebe azota i fosfora, pre svega kroz upotrebu mineralnog đubriva predstavlja **četvrtu planetarnu granicu**. Preterano korišćenje slatkovodnih resursa je **peta planetarna granica**. Procene su da se čak 70% vodenih resursa koristi u poljoprivredi (20% u industriji i 10% u domaćinstvima). Pored vodenih resursa, ljudi koriste i zemljište, pre svega da bi proizveli dovoljne količine hrane, što predstavlja **šestu planetarnu granicu**. Poremećaji biodiverziteta (biološke raznovrsnosti) predstavljaju **sedmu planetarnu granicu**. **Osma planetarna granica** predstavlja zasićenje vazduha aerosolima koje nastaju sagorevanjem različitih goriva, a mogu da izazovu bolesti sa smrtnim ishodom (zagađenja vazduha u Londonu 1952. godine jedan je od primera ovog problema). **Poslednja planetarna granica** uključuju sva preostala hemijska zagađenja proistekla iz industrije. Jasno je da poljoprivredna proizvodnja ima potencijal za „probijanje“ navedenih granica i predstavlja ozbiljnu pretnju za očuvanje prirodnih resursa i životne sredine.

Četvrti cilj održivog razvoja - **postizanje rodne ravnopravnosti i društvene uključenosti**, kao i poštovanje ljudskih prava svih stanovnika naše planete. Održivi razvoj počiva na osnovnim dimenzijama kao što su pravda, pravičnost, društvena uključenost i društvena mobilnost. Diskriminacija predstavlja veliku i stalnu prepreku punom uključivanju u privredni život i postizanje zadovoljstva u životu. Taj cilj će pažnju sveta usmeravati na preteranu nejednakost prihoda i bogatstva, kao i na koncept *relativnog siromaštva*, odnosno, na situacije kada domaćinstva ne žive u krajnjem siromaštvu, ali su i dalje suviše siromašna da sebi omoguće dostojanstven život u društvu.

Peti cilj održivog razvoja - **zdravlje i blagostanje ljudi bez obzira na starosno doba**. Podnaslov ovog cilja jeste uspostavljanje opšteg obuhvata zdravstvenom zaštitom u svim fazama života, s posebnim naglaskom na primarnim zdravstvenim uslugama, uključujući one što se odnose na reproduktivno zdravlje, kako bi se obezbedilo da svi dobiju takve usluge, a da pritom ne zapadnu u finansijske probleme. Sve zemlje se pozivaju na podsticanje politika koje će pojedincima pomoći u donošenju zdravih i održivih odluka u vezi s načinom ishrane, fizičkim aktivnostima i drugim pojedinačnim ili društvenim dimenzijama zdravlja. Uz odgovarajuću organizaciju, moguće je da se uz

niske troškove u velikoj meri smanji smrtnost dece i porodilja, produži očekivana dužina života i suzbiju mnoge bolesti.

Šesti cilj održivog razvoja - **unapređenje poljoprivrednih sistema i povećanje produktivnosti ruralnih područja**. Ovaj cilj od svih zemalja zahteva da unaprede poljoprivrednu praksu, ruralnu infrastrukturu i pristup resursima za proizvodnju hrane, kako bi se povećala produktivnost u zemljoradnji, stočarstvu i ribarstvu, povećali prihodi malih poseda, smanjili uticaji na životnu sredinu, podstakao prosperitet ruralnih područja i obezbedila otpornost na klimatske promene. Vlasnici malih poljoprivrednih poseda suočeni su s mnogim problemima. Oni uključuju iscrpljivanje rezervi sveže vode, uticaje klimatskih promena i potrebu za uspostavljanje novih sistema zasnovanih na tehnologiji i informacijama, koji bi pomogli najsiromašnijim porodicama da poprave svoj položaj i obezbedili produktivniju i otporniju poljoprivrednu proizvodnju. Istovremeno, postojeći načini poljoprivredne proizvodnje vode u gubitak biodiverziteta, iscrpljivanje podzemnih voda, preterane fluksove azota i fosfora, hemijsko zagađenje i drugo. Šesti cilj održivog razvoja potvrđuje ključnu važnost održive poljoprivrede, a samim tim i održivost snabdevanja hranom.

Sedmi cilj održivog razvoja - **osnaživanje inkluzivnih, produktivnih i otpornih gradova**. Cilj je da se gradovi učine društveno uključivim, ekonomski produktivnim i ekološki održivim, kao i sigurnim i otpornim na klimatske promene i druge opasnosti.

Osmi cilj održivog razvoja - **ograničavanje antropogenih klimatskih promena i obezbeđenje održive energije**. Cilj je ograničavanje emisija gasova s efektom staklene bašte od strane energetskeg sektora, poljoprivrede i izgrađenog okruženja, kao i emisija koje nastaju usled promene namene zemljišta, kako se u narednim godinama ne bi premašile maksimalne koncentracije ugljen-dioksida i kako bi se izbegle sve veće opasnosti od klimatskih promena, ali i da bi se promovisala održiva energija dostupna svima. Svet će do 2050. morati da prepolovi emisije gasova s efektom staklene bašte, uprkos tome što će se u istom periodu svetska privreda najverovatnije utrostručiti. Uspeh zahteva dekarbonizaciju energetskeg sistema uz istovremeno omogućavanje da električna energija i savremene energetske usluge svima postanu dostupne. Odgovor na ovaj izazov zahtevaće, naravno, da prelazak na niskougljeničnu energiju bude mnogo brži nego što je to bio do sada.

Deveti cilj održivog razvoja - **obezbeđenje usluga ekosistema i biodiverziteta, kao dobrog upravljanja vodnim i drugim prirodnim resursima**. Da bi se osiguralo postojanje otpornih i prilagodljivih sistema koji podržavaju život, odnosno, održivi razvoj, potrebno je da se biodiverzitet, kao i morski i kopneni ekosistemi lokalnog, regionalnog i globalnog značaja izmere, a zatim da se njima upravlja i da se kontrolišu.

Vodnim i drugim prirodnim resursima treba da se upravlja održivo i transparentno kako bi se podržao inkluzivan privredni i humani razvoj.

Deseti cilj održivog razvoja - **transformisanje upravljanja kako bi se obezbedio održivi razvoj**. Javni sektor, firme i drugi akteri treba da se opredele za dobro upravljanje. Dobro upravljanje u cilju obezbeđenja održivog razvoja uključuje transparentnost, odgovornost, pristup informacijama, participaciju, ukidanje poreskih rajeva i napore u cilju iskorenjivanja korupcije. Međunarodna pravila koja uređuju međunarodne finansije, trgovinu, korporativno izveštavanje, tehnologiju i intelektualnu svojinu treba da budu u skladu s ostvarivanjem Ciljeva održivog razvoja.

Podsetnik 3. Savremeni ciljevi održivog razvoja

Ujedinjene nacije su definisale **17 ciljeva održivog razvoja** (eng. *Sustainable Development Goals-SDGs*), među kojima su mnogi blisko povezani sa poljoprivredom, kao što je pre svega rešavanje problema gladi, ali i ciljevi u vezi sa zaštitom prirodnih resursa i borbom protiv klimatskih promena. Ciljevi održivog razvoja su: 1. Svet bez siromaštva, 2. Svet bez gladi, 3. Dobro zdravlje, 4. Kvalitetno obrazovanje, 5. Rodna ravnopravnost, 6. Čista voda i sanitarni uslovi, 7. Dostupna i obnovljiva energija, 8. Dostojanstven rad i ekonomski rast, 9. Industrija, inovacije i infrastruktura, 10. Smanjenje nejednakosti, 11. Održivi gradovi i zajednice, 12. Odgovorna potrošnja i proizvodnja, 13. Akcija za klimu, 14. Život pod vodom, 15. Život na zemlji, 16. Mir, pravda i snažne institucije, 17. Partnerstvom do cilja.

2.2. Razvoj zasnovan na ciljevima

Od svetskih vlada očekuje se usvajanje ciljeva održivog razvoja o kojima se sada vode rasprave u Generalnoj skupštini UN. Da li će se tim ciljevima nešto postići? Da li će skup novih ciljeva nekako uspeti da pomogne svetu da učini ono što do sada nije uspeo, odnosno, da se s opasnog puta *biznisa kao i obično*, preusmeri na put zaista održivog razvoja. Da li ciljevi UN zaista mogu nešto da postignu? Milenijumski ciljevi razvoja pružaju jake i ohrabrujuće dokaze. Septembra 2000. godine, Generalna skupština UN usvojila je *Milenijumsku deklaraciju*, koja je uključivala *Milenijumske ciljeve razvoja*. Na tih osam ciljeva bili su usredsređeni razvojni naponi siromašnih zemalja širom sveta. Da li su oni zaista nešto postigli? Odgovor je, čini se, potvrđan. Zahvaljujući *Milenijumskim ciljevima razvoja*, koji su pomogli u organizovanju globalne akcije, došlo je do značajno bržeg smanjivanja siromaštva, suzbijanja bolesti i povećanja pristupa obrazovanju i infrastrukturi u najsiromašnijim zemljama na svetu, posebno u Africi. Kako su globalni ciljevi u tome uspjeli? Zašto su oni uopšte važni? Na ova pitanja postoje brojni odgovori.

Prvo, ciljevi su **od najveće važnosti za društvenu mobilizaciju**. Svetu je potrebno da se usmeri u pravcu borbe protiv siromaštva ili postizanja održivog razvoja, ali ovakvom kakav je - bučan, nejednak, podeljen, zagušen, rastrojen i često zbunjen - veoma je teško da pokrene bilo kakvu doslednu akciju radi ostvarivanja nekog zajedničkog cilja. Objavljivanje ciljeva pomaže pojedincima, organizacijama i vladama u celom svetu da se dogovore o pravcu delovanja.

Drugi aspekt globalnih ciljeva jeste **pritisak na učesnike**. Kada su *Milenijumski ciljevi razvoja* usvojeni, čak i vlade koje inicijalno nisu morale da im budu sklone, znale su da će napredak (ili njegovo odsustvo) biti objavljeni, da će njihove zemlje biti upoređivane s drugim zemljama. Do pritiska na učesnike došlo je i kada su im javno i privatno postavljana pitanja o napretku i koracima koje preduzimaju u vezi s ostvarenjem *Milenijumskih ciljeva razvoja*. Ovakva dinamika bila je apsolutno realna i efikasna.

Treći razlog zašto su globalni ciljevi važni jeste **mobilisanje epistemijskih zajednica**. Epistemijske zajednice (ili *zajednice znanja*) jesu mreže stručnosti, znanja i prakse, koje se formiraju u vezi s određenim izazovima, kao što su uzgoj prehrambenih kultura, borba protiv bolesti i osmišljavanje i sprovođenje gradskih planova. Kada se ciljevi odrede, takve zajednice znanja i prakse okupljaju se i preporučuju praktična rešenja za postizanje rezultata. Dobar primer je usvajanje cilja, kao što je borba protiv malarije, što je pomoglo da se organizuju i mobilišu vodeći svetski stručnjaci za tu bolest. Oni su zajednički preporučili praktične korake za borbu protiv malarije, zahvaljujući čemu je postignut uspeh. Uloga epistemijskih zajednica izuzetno je važna

stoga što vlade same ne raspolažu stručnim znanjem potrebnim za usmeravanje akcije. Zajednice stručnog znanja mogu da daju najvažnije preporuke u vezi s onim što u stvari treba učiniti, kao što su bile preporuke u okviru Milenijumskog projekta UN.

Konačno, ciljevi ne mobilišu samo mreže znanja, već i **mreže zainteresovanih strana**. Potrebno je povezati lidere zajednica, političare, ministarstva, naučnu zajednicu, vodeće nevladine organizacije, verske grupe, međunarodne organizacije, donatorske organizacije i fondacije. Ova vrsta procesa, koja uključuje više zainteresovanih strana, bitna je kada su u pitanju složeni izazovi održivog razvoja, kao borba protiv siromaštva, gladi i bolesti. To se, kao što je bilo i planirano, dogodilo u jednoj po jednoj oblasti *Milenijumskih ciljeva razvoja*. Bio je to jedan od najjasnijih primera kako obično objavljivanje ciljeva omogućava bolje ishode time što okviru jednog procesa povezuje mnoge zainteresovane strane.

Niko nije bolje obrazložio postizanje uspeha na osnovu postavljenih ciljeva nego što je to pre pedeset godina učinio Dzon F. Kenedi, u jednom od najvećih govora koji je neki američki predsednik održao u savremenoj istoriji. U svom slavnom govoru održanom juna 1963. godine, on je rekao: „*Kada svoj cilj definišemo jasnije, kada ga iznesemo tako da deluje ostvarljivije i manje udaljeno, možemo da učinimo da ga ljudi sagledaju, da u njima probudi nadu i da ih neodoljivo privuče sebi*“. Ovo je suština značaja postavljanja ciljeva. Šta su bili uspesi i neuspesi *Milenijumskih ciljeva razvoja*? Najveći uspeh, po svoj prilici, ostvaren je u oblasti javnog zdravlja. Tri od osam *Milenijumskih ciljeva razvoja* odnosili su se na zdravlje - smanjenje stope smrtnosti dece, smanjenje stope smrtnosti porodilja i suzbijanje epidemija zaraznih bolesti. U svim ovim slučajevima, *Milenijumski ciljevi razvoja* ostvarili su veliki uspeh. Zašto su u tim oblastima bili toliko efikasni?

Prvo, kao ciljevi u vezi sa zdravljem navedeni su konkretni, izmerljivi ciljevi kako bi i napredak i ishodi mogli da se izmere i ocene. **Drugo**, ciljevi koji se odnose na zdravlje delovali su izvodljivije i manje udaljeno zahvaljujući tome što su epistemijske zajednice pomogle u mapiranju puteva za njihovo ostvarivanje. Brojne organizacije, uključujući akademske krugove, privatne fondacije, kao i firme i međunarodne agencije sarađivale su u cilju razvoja i prenosa novih tehnologija, kao i poslovnih modela potrebnih za uspeh. **Treće**, uspostavljeni su određeni mehanizmi finansiranja potrebni za ostvarivanje *Milenijumskih ciljeva razvoja* povezanih sa zdravljem. Najvažnije je bilo učešće *Globalnog fonda za borbu protiv side, tuberkuloze i malarije*. Taj fond je osnovan 2001. samo godinu dana po usvajanju *Milenijumskih ciljeva razvoja*, a počeo je s radom 2002. godine. *Milenijumski ciljevi razvoja* nesumnjivo su postigli mnogo time što su podstakli osnivanje ovog fonda. Mnoge pojedinačne zemlje pokrenule su nove nacionalne inicijative motivisane *Milenijumskim ciljevima razvoja*. Vlada Sjedinjenih Američkih Država usvojila je 2003. godine *Predsednikov plan za hitnu pomoć u borbi protiv*

side (PEPFAR), i u tu svrhu u siromašnim zemljama uložila milijarde dolara. Godine 2005. Vlada Sjedinjenih Američkih Država usvojila je Predsednikovu inicijativu za borbu protiv malarije (PMI). Oba ova poteza odigrala su važnu ulogu u borbi protiv navedenih bolesti. U mnogim zemljama, povećanje finansiranja od strane donatora pratilo je i povećanje domaćih finansijskih resursa, budući da su vlade podsticane da veći deo svojih ograničenih sredstava usmere na visoke prioritete kao što je suzbijanje bolesti.

Konačno, *Milenijumski ciljevi razvoja*, koji se odnose na zdravlje, ostvarili su uspeh zahvaljujući praćenju, merenju, proceni i povratnim informacijama u vezi sa sprovođenjem programa. U drugim oblastima, kao što je poboljšanje sanitarnih uslova, *Milenijumski ciljevi razvoja* nisu ostvarili tako dobre rezultate. Nije osnovan globalni fond koji bi, po uzoru na *Globalni fond za borbu protiv side, tuberkuloze i malarije*, finansirao snabdevanje ispravnom vodom i sanitaciju. Međunarodno finansiranje nije bilo detaljno razrađeno i nije se povećalo, ciljevi nisu bili potkrepljeni detaljnim akcionim planovima kako bi delovali realnije i bliže, epistemijske zajednice nisu uspele da se dobro organizuju, a politički lideri se nisu dovoljno angažovali. **Iznenaduje to što se obrazovanje nije našlo na podjednako visokom mestu na globalnoj agendi i nije bilo finansirano onako kao globalno javno zdravlje.** Zbog toga su rezultati postignuti u oblasti zdravlja bili mnogo bolji nego u oblasti obrazovanja. Slabiji rezultati postignuti su i u oblastima kao što su poljoprivreda i iskorenjivanje gladi; bez obzira na to što je napredak u oblasti poljoprivrede bio realan, promene globalnih politika nisu bile velike kao u oblasti globalnog javnog zdravlja.

Ovi slučajevi pokazuju da ciljevi mogu da deluju podsticajno, ali posle postavljanja ciljeva ne mora obavezno da dođe do ostvarivanja značajnih rezultata. Objavljivanje ciljeva samo je prvi korak u sprovođenju akcionog plana. Potrebna je dobro osmišljena politika kako bi se taj program i sproveo. Potrebno je i novo finansiranje, kao što su potrebne i nove institucije, koje će pomoći u ostvarivanju cilja. Na kraju, ishod mora da se izmeri, dok strategije moraju da se preispitaju i prilagode kroz stalne povratne informacije i to pod pritiskom postavljenih ciljeva i jasnih vremenskih rokova.

Agenda za održivi razvoj svakako je veća i teža od *Milenijumskih ciljeva razvoja*, mada ni oni sami ne predstavljaju mali izazov. Ciljevi održivog razvoja uključivaće ne samo dalju borbu protiv krajnjeg siromaštva, već i povezivanje tog cilja s još nekoliko drugih, uključujući društvenu uključenost i ekološku održivost. Izazovi su, dakle, još složeniji, a postoje i bar još dva aspekta održivog rasta, koja probleme dodatno komplikuju. Prvo, duži je prirodni vremenski horizont za postizanje rezultata. Dekarbonizacija energetskeg sistema zahtevaće 30-40 godina, čak i ako budemo delovali najbrže što možemo. Da bi se naši gradovi učinili otpornijim, svakako će biti potrebno najmanje

nekoliko decenija. Kada se određuju vremenski okviri za ostvarivanje *Ciljeva održivog razvoja*, mora se gledati bar dvadeset ili trideset godina unapred. Drugo, ciljevi su u ovom slučaju univerzalni, zahtevaju da ih svi delovi sveta, kako siromašni, tako i bogati, prihvate i da u skladu s njima deluju.

Postoje **dva specifična instrumenta** koja će biti važna za ostvarivanje *Ciljeva održivog razvoja*. Prvi je takozvano reverzno predviđanje. Za razliku od predviđanja (ili nagađanja!) šta će se desiti 2040. ili 2050, postavljaju se ciljevi za određeni datum, a onda se unazad analiziraju problemi kako bi se zacrtao put između današnjice i budućeg cilja. **Reverzno predviđanje** svodi se na pitanje kako s mesta na kojem se nalazimo možemo da stignemo na mesto na kojem želimo da budemo. Drugi, blisko povezani instrument jeste **mapiranje tehnološkog puta**. Mapiranje puta postavlja ozbiljna pitanja o pravcu kojim ćemo od ovog trenutka krenuti ka ostvarivanju određenog cilja u budućnosti. Kako zaista izgleda teren politike? Šta će biti veliki izazovi? Kakve tehnološke prepreke treba prevazići do 2030. godine, ili nekog drugog datuma u budućnosti? Na putu održivog razvoja potrebno je da pređemo *tehnološki planinski venac*. Prepreke koje treba prevazići u energetsom sektoru, na primer, uključivaće širu primenu obnovljive energije; problem skladištenja energije vetra i solarne energije; relativno visoke troškove izvesnih alternativnih mogućnosti i potrebu za izgradnjom novih elektroenergetskih mreža za povezivanje izvora niskouglenične energije s velikim naseljenim centrima.

Nekim ljudima, posebno vatrenim pristalicama ekonomije slobodnog tržišta, kombinacija ciljeva, reverzno predviđanje i mape puta mogle bi da izgledaju kao nemoguće planiranje koje je čak suprotno tržišnom procesu. To nije tačno. U sofisticiranim visokotehnološkim industrijama upravo ovakvo mapiranje puta predstavlja normu. Veliki podsticaj u tom pogledu pruža nedavni uspešni primer mapiranje puta u skladu s *Murovim zakonom*. *Murov zakon* je princip informacione tehnologije u skladu s kojim vreme udvostručenja kapaciteta integrisanih kola iznosi približno 18-24 meseca. Gordon Mur je taj zakon prvi put izneo 1965. godine, kada je bio generalni direktor Intela, vodeće kompanije za proizvodnju integrisanih kola. On je primetio da se tokom prethodnih desetak godina broj tranzistora koji su se mogli spakovati u jedno integrisano kolo udvostručivao na svakih osamnaest meseci, ili najduže za dve godine. Kako su postajala sve snažnija, ta integrisana kola su proporcionalno povećavala i sposobnost obrade, skladištenja i prenosa podataka (u obliku bitova i bajtova). Ovo ogromno povećanje informacionog kapaciteta centralnih procesorskih jedinica, skladištenja i mogućnosti prenosa ogromnih količina informacija promenilo je svet. Od 1965. godine, kapacitet obrade, skladištenja i prenosa informacija postao je približno milijardu puta veći. Mi, dakle, živimo u svetu međupovezanosti

informacija kakav u vreme kada je Mur prvi put objavio taj princip nije mogao ni da se zamisli. *Murov zakon* imao je za rezultat zadivljujuću revoluciju u oblasti informacionih tehnologija koje su se milijardu puta povećale i zaista promenile svet. Kako je ta industrija postigla uspeh? Zahvaljujući kombinaciji genijalnosti inženjera i naučnika i konkurentnosti te industrije, ali i njenoj mapi puta. Jedan od aspekata izrade mape puta jeste i formalni proces pod nazivom *Međunarodna tehnološka mapa* puta za poluprovodnike, u okviru kojeg se lideri te industrije sastaju i unapred određuju korake potrebne da bi i u narednim decenijama važio *Murov zakon*. Oni su to učinili briljantno i uspešno. Taj uspeh koji je izmenio naš svet istovremeno je i pouka skepticima u pogledu mogućnosti da se unapred planira.

Možda nije moguće znati budućnost, ali je svakako važno planirati način za prevazilaženje određenih prepreka, misliti unapred, i biti pripreman za probleme koji će se javiti, kao i preduzeti mere potrebne da bi se u narednim decenijama išlo u pravcu cilja.

Na kraju treba reći da je apsolutno neophodno da *Ciljevi održivog razvoja*, kao i *Milenijumski ciljevi razvoja* budu proces koji će uključiti mnoštvo aktera. Javni sektor, privatni sektor, civilno društvo, vlade, pojedinci, akademski krugovi, istraživački centri, fondacije i drugi, moraće da se angažuju i ulože direktne napore. Moraju da se uključe ljudi koji pripadaju svim delovima društva. Planetarne granice nas već toliko pritiskaju da je neophodna brza akcija, isto kao i pristup velikog broja aktera kako bi se mobilisali svi delovi društva. Reč je o jednom velikom okruglom stolu koji podrazumeva mnogo rasprava i mnogo usklađivanja različitih pristupa, napore koji će se na terenu, u zajednicama širom sveta, ulagati u profitne ili neprofitne svrhe, odlučivanje zasnovano na fundamentalnim ili primenjenim naukama, kao i obuku i obrazovanje budućih lidera. Ali svi ti međusobno povezani delovi globalne društvene mreže moraju još čvršće da se povežu radi efikasnog rešavanja problema, odlučivanja i ostvarivanja Ciljeva održivog razvoja.

2.3. Principi dobrog upravljanja

Postoje četiri glavne dimenzije održivog razvoja, od kojih su tri tradicionalne - privredni razvoj, društvena uključenost i ekološka održivost. Te tri dimenzije, međutim, uvek zahtevaju i četvrtu - **dobro upravljanje**. Dobro upravljanje igraće centralnu ulogu u konačnom uspehu ili neuspehu *Ciljeva održivog razvoja*, te nam je stoga potrebno da dobro razmislimo šta podrazumevamo pod tim pojmom. Upravljanje podrazumeva pravila ponašanja, posebno u organizacijama. Ono se ne odnosi samo na politiku i vladu, već i na velike organizacije koje su ključni akteri održivog razvoja, recimo,

privatne korporacije. Dobro upravljanje odnosi se i na javni i privatni sektor, a posebno na velike multinacionalne korporacije u privatnom sektoru.

Jasno je da u svetu postoji mnogo načina upravljanja i mnogo upravljačkih principa, te stoga ne bi bilo izvodljivo nametnuti jednu grupu političkih pravila koja će diktirati ostvarivanje *Ciljeva održivog razvoja*. Umesto jednog univerzalnog recepta, potrebni su izvesni zajednički principi upravljanja javnim i privatnim sektorom.

Prvi takav princip jeste odgovornost. Vlade i firme moraju da budu odgovorne za svoje postupke. Firme su delimično odgovorne tržištima, ali i pred zakonom, a trebalo bi da budu odgovorne i javnosti. Demokratski izabrane vlade odgovorne su svojim građanima, mada vlade moraju da budu odgovorne i u nedemokratskim sistemima. Pod odgovornošću ne podrazumevamo određeni niz izbornih pravila, iako su neka bolja od drugih, već pre to da vlade usvajaju ciljeve i da su odgovorne za njihovo ostvarenje. One zato moraju da usvajaju mere potrebne da se ti ciljevi usvoje, da izveštavaju u vezi s njima i da daju javnu procenu postignutog napretka. To bi trebalo da bude praksa u svim političkim sistemima.

Ovo nameće potrebu za drugom dimenzijom koja takođe prevazilazi bilo koju određenu vladu ili korporativnu organizaciju. **To je transparentnost.** Mi kao građani, kao učesnici na tržištu i kao ljudi koji žele da ostvare održivi razvoj, možemo vladu i poslovne krugove da smatramo odgovornim za njihove postupke samo ukoliko smo upoznati s tim postupcima i načinom na koji se ponašaju. To znači da moramo da izvršimo pritisak na moćne institucije kako bi odustale od tajnosti, uključujući i institucionalizaciju tajnosti u obliku poreskih rajeva i *tajnih rajeva* širom sveta, koji ljudima omogućavaju da sakriju svoj novac, ali i ponašanje, čak i kada to ponašanje u ogromnoj meri ugrožava globalne ciljeve, kao što su iskorenjivanje siromaštva i spasavanje planete. Bez obzira na različite političke sisteme, vlade imaju obavezu da budu transparentne.

Treća važna karakteristika jeste participacija - mogućnost da u odlučivanju učestvuju i građani i zainteresovane strane u odnosu na firme. O ovome, naravno, postoje mnoga različita mišljenja, kao što postoji i mnogo različitih načina participacije. Izbori su jedan vid participacije, ali ne bi trebalo da budu i jedini. Mogućnost participacije kroz javni diskurs, javna dogovaranja i javne rasprave o regulaciji veoma je važna. Slično tome, firme treba institucionalno da uključe zainteresovane strane u konkretne procese koji ne podrazumevaju samo te zainteresovane strane, već i radnu snagu, dobavljače i potrošače. Pristup dobrih firmi uvek uključuje više zainteresovanih strana.

Četvrti aspekt dobrog upravljanja u okviru odgovornosti jeste princip zagađivač plaća. Kad god u svojstvu potrošača, ili delova kompanija, nametnemo drugima troškove koje tržišne cene ne odražavaju, kao kada kompanije zagađuju vodne puteve ili vazduh, nastale troškove moramo da platimo. Ekonomisti ovo nazivaju *internalizacijom eksternalije*, što znači da kompanije i potrošači moraju u celini da podnesu društvene troškove svojih postupaka. Ovo pokreće pitanje korporativne odgovornosti. Da li je, na primer, u redu da firma koja posluje u nekoj siromašnoj zemlji s niskim ekološkim standardima zagađuje tu zemlju, mada time što čini praktično ne krši zakon? U skladu s ekstremnim stavovima, kompanija bi u stvari bila dužna da zagađuje ukoliko to nije nezakonito, budući da bi time maksimirala profit za akcionare. To je očigledno pogrešan stav. Mi bismo morali da insistiramo na tome da se kompanije uzdržavaju od stvaranja eksternih šteta (kao što je zagađenje), čak i kada time ne krše zakon.

Konačno, dobro upravljanje uključuje jasno, pozitivno opredeljenje za održivi razvoj. Vlade imaju odgovornost u odnosu na planetarne potrebe. U našem međusobno povezanom svetu nije ni izvodljivo ni poželjno da političari odbijaju odgovornost koja prevazilazi uske okvire njihovog biračkog tela. Dobro upravljanje podrazumeva univerzalnu odgovornost i univerzalno učešće u ostvarivanju održivog razvoja.

2.4. Da li je održivi razvoj ostvariv?

Da li je održivi razvoj ostvariv? Možemo li *Ciljeve održivog razvoja* da razradimo i da ih vremenom ostvarimo? Živeći u ovom zbunjujućem, zbunjenom i rastrojenom svetu, idemo, i to velikom brzinom, u pogrešnom pravcu, na šta nam ukazuju klimatske promene, veliko izumiranje vrsta, ugroženi gradovi i snabdevanje hranom, velike seobe, nejednakost prihoda, visoka stopa nezaposlenosti mladih. Da li se povratak na pravi put uopšte može zamisliti? Ovo pitanje izaziva veliku zabrinutost.

Neki od najvažnijih svetskih mislilaca ispoljili su u tom pogledu veoma ozbiljne sumnje. Džejn Džejkobs (eng. *Jane Jacobs*), jedna od najvećih svetskih urbanista i pobornik dinamičnih, održivih urbanih područja, napisala je tokom poslednjih godina svog života *U susret mračnom dobu* (eng. *Dark Age Ahead*). Uznemirujuće je pročitati takvu knjigu iz pera jednog izvanrednog mislioca kao što je bila ona. Džejkobsova je dokazivala da mi ne samo da smo krenuli pogrešnim putem već da će se takva tendencija i dalje pogoršavati. Zajednice propadaju, javni duh nestaje, visoko obrazovanje je disfunkcionalno, vlade izlaze u susret potrebama interesnih grupa, dok na realne potrebe ne reaguju, a kultura kakvu imamo odvrća nam pažnju od najvažnijih izazova. Teško je nadmašiti pesimizam iskazan već u samom naslovu knjige

ser Martina Risa (eng. *Sir Martin Reese*) - *Naš poslednji vek: da li će ljudska vrsta preživeti dvadeset proi vek?* (eng. *Our Final Century: Will the Human Race Survive the Twenty-First Century?*). Tim naslovom je sve rečeno budući da Ris tvrdi da izlaz postoji, ali da su okolnosti izuzetno opasne. Džejms Lavlok, veliki ekolog i začetnik ideje o međupovezanosti globalnih ekosistema, kao i utemeljivač *teorije Gaje*, u svojoj poslednjoj knjizi *Osveta Gaje* (eng. *The Revenge of Gaia*), tvrdi da smo već prešli granice planetarne bezbednosti, te da su glavni delovi sveta osuđeni na propast. Lavlok je kasnije rekao da je bio možda suviše pesimističan, ali da mi i dalje činimo ozbiljnu grešku ako se držimo puta kojim smo krenuli.

Jednostavno govoreći, održivi razvoj je najveći i najsloženiji izazov s kojim se čovečanstvo ikada suočilo. Klimatskim promenama koje su i same dovoljno teške treba dodati druge izazove kao što su brza urbanizacija sveta, proces velikog izumiranja koje je u toku stoga što je čovek zavladao ekosistemima, sve veći broj stanovnika na svetu, preterana eksploatacija okeana i kopnenih resursa, ilegalna trgovina ogromnih razmera i svi ostali, već razmotreni problemi. To su složeni problemi čiju naučnu zasnovanost široka javnost često ne razume, budući da je reč o izuzetno neizvesnim pitanjima u vezi s haotičnim, nelinearnim kompleksnim sistemima. Reč je o višegeneracijskom problemu o kojem tradicionalno nismo spremni da razmišljamo. On zadire u suštinu našeg privrednog života, u oblasti kao što su energetika, transport, infrastruktura i snabdevanje hranom, odnosno, u oblasti koje zahtevaju velike tehnološke promene. Veoma moćni interesni krugovi, kao što su velike naftne kompanije, zamagljuje sliku i ometaju napredak. Rokovi za obnovu naše infrastrukture dugi su s obzirom na njen takođe dug rok eksploatacije, koji iznosi 50-100 godina, ako ne i više. S druge strane, nama je ostalo veoma malo prostora, delimično i stoga što nismo iskoristili poslednje 22 godine, koliko je prošlo od *Samita o Zemlji* u Riju, bez obzira na to što smo nekoliko decenija ranije bili upozoreni.

Nadu ne smemo da gubimo. Utvrdili smo posebne načine na koje iz situacije u kojoj se nalazimo možemo da stignemo tamo gde želimo da budemo – reverzno predviđanje i izradu mape puta. Identifikovali smo tehnologije koje mogu da dekarbonizuju energetske sistem i da postignu ogromnu energetske efikasnost. Utvrdili smo tehnologije koje u ogromnoj meri mogu da povećaju produktivnost u poljoprivredi, a da smanje fluksove azota i fosfora, kao i trovanje ušća reka koje ovi izazivaju. Navedene mogućnosti ne pripadaju domenu naučne fantastike, već su nešto što možemo da shvatimo, što znamo kako da uradimo i što možemo da finansiramo. U mnogim slučajevima, kao kada su u pitanju energija vetra i solarna energija, troškovi su se već približili troškovima tradicionalnih tehnologija, bar u onim delovima sveta u kojima postoje povoljni uslovi.

Na to kako bi *Ciljevi održivog razvoja* mogli da se ostvare, ukazuje nam ogroman uspeh koji je svet postigao s *Milenijumskim ciljevima razvoja*. To je moguće uprkos cinizmu, mraku, konfuziji i lošoj politici u vezi s mnogim od relevantnih pitanja. Bez obzira na to što politički sistem po svemu sudeći ne reaguje, situacija može da se promeni. Najznačajnija poruka jeste da su ideje važne. One na javnu politiku utiču više od ičega što tvrdokorni cinici mogu da zamisle. Ideje su donosile promene tokom cele istorije i podsticale su neke od najvećih pokreta tokom poslednja dva veka (u periodu savremenog privrednog rasta). Razmotrimo najpre ukidanje ropstva. Stavljanje ropstva van zakona u Britanskoj imperiji bilo je rezultat velikog društvenog pokreta, prvog te vrste u savremenoj istoriji. Krajem XVIII i početkom XIX veka, engleski lideri kao što su bili Vilijam Vilberfors, Tomas Klarkson i Vilijam Pit Mladi, pobunili su se protiv ekonomski duboko ukorenjene institucije ropstva. Bilo je potrebno nekoliko decenija da se u Britanskoj imperiji, uprkos jakom cinizmu i prljavim nagodbama, 1807. ukine trgovina robovima, a 1833. i sama institucija ropstva. Ukidanje ropstva nije odgovaralo moćnim britanskim krugovima i njihovim duboko ukorenjenim privrednim interesima, ali su prevagu na kraju odnele ideje i etički stavovi.

Borba protiv evropske kolonijalne uprave, koju su predvodili Mahatma Gandi i mnogi njegovi savremenici u Africi i Aziji, takođe u je početku delovala nemoguće. Godine 1910. ili 1930. mogli bismo se kladiti da će Gandi biti brzo zaboravljen, a da će Britanska imperija večno vladati Indijom i Afrikom. Ono što je Gandi učinio za okončanje kolonijalizma danas, naravno, smatramo ispravnim etičkim odgovorom našeg doba i nadahnućem mnogih pokreta za građanska prava, pokreta za ljudska prava i drugih sličnih pokreta. Ideje su igrale toliko snažnu ulogu da su interesi i duboko ukorenjene strukture moći bili na kraju potpuno poraženi.

Zatim je usledio pokret za ljudska prava. Njega je, među ostalima, predvodila Elinor Ruzvelt koja se zalagala za usvajanje *Univerzalne deklaracije UN o ljudskim pravima*. Mada se svakog dana žalosno krši, ta etička povelja jeste promenila svet. Ona je proširila pojam i obuhvat ljudskih prava, što je osnažilo važne inicijative koje su, kao *Milenijumski ciljevi razvoja*, ostvarile realne rezultate u praksi. Te ideje su, naravno, nadahnule pokret za građanska prava. Kao što je veliki borac za ljudska prava Martin Luter King rekao: *Luk moralnog univerzuma jeste dugačak, ali se savija ka pravdi*. Ideje i etika stalno popločavaju put velikim promenama. Još jednu važnu ideju našeg vremena predstavlja *Pokret za ženska prava* koji igra izuzetno veliku i značajnu ulogu u omogućavanju svetu da krene putem održivog razvoja. Ta ideja je prisutna doslovno stotinama godinama, ali je veliko unapređenje postignuto poslednjih decenija, često u najmanje verovatnim delovima sveta, i to u značajnoj meri zahvaljujući hrabrosti onih koji su se za nju borili.

Ovo nas dovodi do ključnih ideja našeg vremena. Ideja da možemo da iskorenimo krajnje siromaštvo, danas je zvanična doktrina vodećih institucija kao što je Svetska banka, a po svoj prilici će se uskoro naći i u središtu nove grupe *Ciljeva održivog razvoja*. Ideja o održivom razvoju sada u celom svetu podrazumeva opredeljenje za sigurniji, prosperitetniji pravedniji svet. U osnovi svih ovih ideja nalaže se etički stavovi. Kada govorimo o usvajanju globalnih Ciljeva održivog razvoja, mi govorimo i o potrebi i mogućnosti postojanja zajedničke globalne etike. Uliva optimizam to što su mnoge verske vođe u svetu zajednički izjavile da svetske religije počivaju na zajedničkim etičkim idejama koje mogu da budu osnova za zajedničko opredeljenje, kao što su *Ciljevi održivog razvoja* - za njihovo zlatno pravilo *najpre ne naškoditi* i za standarde dobrog upravljanja, uključujući odgovornost, transparentnost i participaciju.

Pre više od pola veka desila su se dva važna događaja u istoriji Sjedinjenih Američkih Država, čije su vrednosti promenile istoriju. Bili su to pokret za ljudska prava i inicijativa predsednika Džona Kenedija da se krene putem pomirenja sa Sovjetskim Savezom. I jedno i drugo nadahnjuje nas u pogledu izazova s kojima smo danas suočeni. Kenedi je 1963. uspeo da sa Sovjetima sklopi *Ugovor o delimičnoj zabrani nuklearnih proba*, što je predstavljalo veliki uspeh u poređenju s trkom u nuklearnom naoružanju, i iz nje proisteklim tenzijama koje su 1962, u vreme Kubanske raketne krize, dve strane dovele na ivicu nuklearnog rata. Zadiavljuje i nadahnjuje to što je Kenedi da bi postigao taj napredak u pravcu mira koristio ideje i reči, a ne silu. Njegove reči mogu i danas da nas pouče kako da postignemo održivi razvoj. Predsednik Kenedi je 19. juna 1963. održao svoj takozvani, *Govor o miru*. To je govor o vrednostima, ljudskim pravima i idejama, a najznačajnija ideja jeste to da čovečanstvo svoje probleme može da reši miroljubivo i da može da živi zajedno, budući da je ono što nam je zajedničko mnogo važnije od onoga što nas deli. Kenedi je rekao:

Nijedan problem s kojim se suočava čovekova sudbina nije veći od sâmog čoveka. Čovekov um i duh često su rešavali naizgled nerešivo i mi verujemo da je to moguće ponovo učiniti. Pod ovim ne podrazumevam apsolutni, beskonačni koncept univerzalnog mira i dobre volje o kojem sanjaju zanesenjaci i fanatici. Ne osporavam značaj nada i snova, ali mi smo jednostavno neskloni da poverujemo u mogućnost da oni budu jedino čemu neposredno težimo. Usredsredimo se umesto toga na praktičan, ostvarljiv mir zasnovan ne na iznenadnoj promeni čovekove prirode, već na postepenom razvoju čovekovih institucija - na nizu konkretnih akcija i delotvornih sporazuma, koji su nam svima u interesu. Ne postoji jedan, jednostavan ključ za takav mir, niti bilo kakva velika ili čarobna formula koju će usvojiti jedna ili dve sile. Stvarni mir mora da bude delo mnogih naroda, zbir mnogih postupaka. On mora da bude dinamičan, a ne statičan, on mora da se menja kako bi odgovorio na izazove svake nove generacije. Jer, mir je proces - način rešavanja problema.

Održivi razvoj takođe je proces, način mirnog i globalnog rešavanja problema. Da bismo se posvetili zajedničkim potrebama, biće nam potrebni znanje, nauka i tehnologija, ali i zajednička globalna etika. Kenedi se uhvatio u koštac s podelom koja je postojala između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Ta podela, posledica različitih vrednosti političkih sistema, dovela je dotle da dve sile jedna na drugu upere nuklearno oružje. Njegova poruka je bila da su nam interesi zajednički i da problemi mogu da se reše mirnim putem. Način na koji je on izvanredno opisao te zajedničke interese i danas je aktuelan:

Ne pretvarajmo se da međusobne razlike ne postoje, već upravimo pažnju na zajedničke interese i način na koji se razlike mogu prevazići. Ako ne možemo odmah da ih prevaziđemo, bar možemo da se potrudimo da svet u kojem razlike postoje bude siguran. U konačnoj analizi, naša najosnovnija zajednička veza jeste to što svi naseljavamo istu malu planetu. Mi svi udišemo isti vazduh. Svima nam je stalo do sudbine naše dece. I svi smo smrtni ljudi.

Da, svi mi sada udišemo isti vazduh u kojem se nalaze 400 ppm ugljen-dioksida, što predstavlja pretnju našem blagostanju i budućem opstanku. Svima nam je stalo do sudbine naše dece. A sada znamo i šta treba da uradimo. Pošto je održao svoj govor o miru, Kenedi je tokom posete Evropi boravio i u zemlji svojih predaka - Irskoj. U irskom Parlamentu održao je jedan nadahnut govor:

Ovo je izuzetna zemlja. Govoreći kao Irac, Džordž Bernard Šo je sažeto opisao svoj pristup životu. „Drugi ljudi vide nešto i upitaju se 'Zašto!?!... Ja, međutim, sanjam o stvarima koje nikada nisu postojale i kažem: "Zašto da ne?". Upravo ta osobina Iraca - ta izuzetna kombinacija nade, poverenja i mašte - danas je potrebna više nego ikad. Svetske probleme po svoj prilici ne mogu da reše skeptici ili cinici čiji su horizonti ograničeni očiglednim realnostima. Potrebni su nam ljudi koji sanjaju o onome što nikada nije postojalo i pitaju se zašto da ne.

Kenedi je uspeo da obezbedi potpis na mirovnom sporazumu i pomogao je svetu da se odmakne od ruba nuklearne katastrofe. Praktičan proces o kojem je govorio, danas nam je ponovo potreban. Mi, kao što je rekao Kenedi, treba da vidimo dalje od skeptika i cinika. Bez obzira na to što oni imaju mnogo razloga da ukazuju na teškoće, mi moramo da gledamo unapred i da vidimo šta treba da se uradi i da nađemo način da to i ostvarimo. U jesen 1963. godine, u poslednjem obraćanju svetskim liderima u Ujedinjenim nacijama, Kenedi je neposredno po potpisivanju Ugovora o delimičnoj zabrani nuklearnih proba, svoj govor završio nezaboravnim rečima koje bi i danas morale danas usmeravaju: „Kažu da je Arhimed objašnjavajući principe poluge svojim prijateljima rekao - Dajte mi tačku oslonca i pomeriću svet. Dragi moji prijatelji, stanovnici ove planete, hajde da kao tačku oslonca uzmemo ovu skupštinu nacija. Hajde da vidimo da li možemo, u naše vreme, da pomerimo svet u pravcu pravednog i trajnog mira”.

Pitanja

- Definišite održivi razvoj!
- Koja su četiri osnovna cilja dobrog društva prema normativnom aspektu održivog razvoja?
- Objasnite šta znači da je održivi razvoj međugeneracijski koncept!
- Objasnite održivi razvoj kao nauku o složenim sistemima!
- Objasnite kako je tehnologija krucijalna za održivi razvoj!
- Navedite pet pitanja u vezi s raspodelom blagostanja koja su krucijalna za društveni aspekt održivog razvoja!
- Objasnite kompromise ili sinergije u vezi s privrednim, društvenim i ekološkim ciljevima!
- Objasnite koncept ekološke Kuznjecove krive!
- Navedite i objasnite deset Ciljeva održivog razvoja, koje je preporučila Mreža UN za rešenja održivog razvoja!
- Zbog čega je važno postojanje ciljeva održivog razvoja?
- Na primeru Milenijumskih ciljeva razvoja objasnite zašto su ciljevi koji su se odnosili na zdravlje bili uspješniji od drugih!
- Objasnite dva specifična instrumenta koja će biti važna za ostvarivanje Ciljeva održivog razvoja!
- Objasnite principe dobrog upravljanja!